

„Prvních deset let jsem si s personálem netykal.“ Pozice kaplana v české věznici¹

Andrea Beláňová² – Tereza Trejbalová³
Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Česká republika
University of Nevada, Las Vegas, Spojené státy americké

“In the First Ten Years no Staff Befriended me”: The Position of a Chaplain in the Czech Prison System. The chaplain, with a religious background practicing pastoral care, plays a role that conflicts with the norms of the secular institution that formally employs him. In this regard, prison is a highly challenging workplace. Drawing on qualitative data, we examine the position and identity of the prison chaplain in the Czech prison system. We argue that the main source of tension within the workplace is the chaplain's profound interest in a prisoner's personal life. This tendency is in a clear contrast with the intentions of the punitive prison system. Examples the potential of chaplain's role are also discussed. *Sociológia* 2020, Vol. 52 (No. 1: 5-23)
<https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.1.1>

Key words: *Chaplaincy; prison; religion; prisoners; Czech Republic*

Úvod

Vztah religiozity a vězeňského prostředí není v mezinárodní akademické literatuře novým tématem, v tuzemském prostředí se však objevuje ojediněle. Cílem tohoto textu je tedy za prvé věnovat pozornost v českém kontextu prakticky neprobádanému tématu na pomezí kriminologie a sociologie náboženství, za druhé pak na základě kvalitativních dat představit vnímání role a činnosti vězeňských kaplanů z jejich vlastní perspektivy.

Gerace a Day (2010) uvádí, že většina programů pro odsouzené v celosvětovém měřítku je náboženského charakteru. Do popředí zájmu akademiků se ve vztahu k vězeňství dostává především institucionalizované křesťanství, neboť křesťanské programy ve věznicích i v období po propuštění zcela dominují nad jinými náboženskými skupinami. (Thomas – Zaitzow 2006) Objevují se ale i práce věnované jiným náboženským směrům, například otázce islámu ve věznicích, často ve vztahu k problematice radikalizace (Beckford 2005; Rigsby 2014; van Baalen 2015), ojediněle také novopohanským praktikám či domorodým tradicím (O'Connor 2004b), případně se hovoří o soukromých spirituálních praktikách, jež jsou ale na okraji výzkumného zájmu. (Becci – Dubler 2017)

---

¹ Tento text byl publikován s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378025.

² Korespondence: PhDr. Andrea Beláňová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, Praha 1, 110 00, Česká republika. E-mail: andrea.belanova@soc.cas.cz

³ Korespondence: Tereza Trejbalová, M.A., Department of Criminal Justice, University of Nevada, Las Vegas, 4505 S Maryland Pkwy, Las Vegas, NV 89154, United States. E-mail: tereza.trejbalova@unlv.edu

Pro přemýšlení o roli kaplana je zásadní vymezení věznice jako totální instituce podléhající jasnému řádu a jediné autoritě a zároveň jako místa výkonu totální disciplíny a výchovy jedince. (Foucault 2000, Goffman 1968) V tomto uzavřeném a silně kontrolovaném prostředí věznic může religiozita budit podezření (Skotnici 1996), ale zároveň nabývat intenzivnějších podob. (O'Connor 2004b) Účast na náboženských programech⁴ může odsouzeným poskytovat určité výhody, přičemž O'Connor (2004a) při reflexi amerického prostředí uvádí, že role náboženství ve vězení jsou v zásadě čtyři: *vysvětlovací* (např. vysvětlení smyslu života), *předpisová* (poskytuje pravidla a předpisy chování), *zážitková* (prožitek víry, emoce) a *sociální* (poskytuje nové sociální sítě). Zároveň může náboženství některým jedincům usnadňovat přizpůsobení se vězeňskému prostředí a jeho deprivacím, podporovat prosociální chování a práci s pocity viny a ztráty. (Becci – Dubler 2017; Johnson 2011; Thomas – Zaitzow 2006) Prostor vězeňské kaple se pak pro některé odsouzené může stát ostrovem lidskosti, vyvázaným z řádu vězeňské subkultury. (Becci – Dubler 2017) Na druhou stranu může někdy účast na náboženských programech vést k ostrakizaci ze strany dozorců i spoluvězňů či k nahrazení jedné extrémní subkultury jinou. (Walters-Sleyon 2013)

Vězení jako specifické prostředí probouzí v některých jedincích touhu po zásadní životní změně a náboženská konverze je radikálním a často trvalým obratem k novému způsobu života. (Maruna et al. 2006; Rigsby 2014; Skotnicki 1996; Thomas – Zaitzow 2006) Konverze může být zdrojem nové sociální identity, pocitu kontroly nad vlastním životem a naděje do budoucnosti. (Becci – Dubler 2017; Maruna et al. 2006) Někteří autoři (Maruna et al. 2006; Walters-Sleyon 2013) při studiu konverze ve vězení dospěli k názoru, že tento typ narativu je akceptovatelný jako únik z kriminální dráhy, neboť konverze ke křesťanství je v západní společnosti uznávaným a legitimním způsobem výpovědi o změně osobnosti⁵. Náboženství je proto ve vztahu k vězení tematizováno také v souvislosti s možnou redukcí recidivy. V tomto ohledu se většina zahraničních autorů shoduje, že náboženství ve vztahu ke kriminální činnosti funguje jako významný protektivní faktor. (Johnson 2011; O'Connor et al. 1998; Walters-Sleyon 2013)⁶ Participace

---

⁴ Definice náboženského programu je nejasná. Např. program vedený kaplanem nemusí mít nutně náboženský obsah, a naopak řada zdánlivě nenáboženských programů může obsahovat prvky integrované z různých náboženských tradic, např. modlitbu či meditaci. (Garland et al. 2017) Obecně se ale za náboženský program pokládá taková iniciativa, která definuje vlastní identitu a aktivity v náboženském smyslu a většina jejich dobrovolníků včetně vůdčích postav jsou věřící. (Willison et al. 2011)

⁵ V tomto smyslu by bylo zajímavé sledovat, zda je tento závěr platný i pro silně sekularizované prostředí České republiky, případně srovnat zkušenosti „napravených hříšníků“ v českém a slovenském prostředí. V českém prostředí vyšlo několik biografických knih tohoto typu, pojednávajících o radikální změně osobnosti po konverzi ve vězení. (Giňa 2017; Kadaši 2017; Šťastný – Matulík 2010)

⁶ Stark (1996) ovšem upozorňuje, že vztah náboženství a snížení delikvence platí pouze v rámci společností, které jsou aktivně náboženské. V tomto ohledu by jistě bylo podnětné např. česko-slovenské srovnání.

v náboženské skupině je považována za účinný zdroj sociální kontroly a na individuální úrovni je víra chápána jako regulátor impulsivního jednání a výrazný morální imperativ. (Jensen – Gibbons 2002; Johnson 2011)

Významnými aktéry stojícími na počátku procesu konverze ve vězení bývají právě vězeňští kaplani. Ačkoliv je kaplan nejčastějším nositelem náboženské víry v prostředí věznic, ze sociologického hlediska je tato role spíše opomíjena. Několik inspirativních studií, které reflektujeme v našem textu, pochází téměř výhradně z amerického prostředí a je tedy potřeba obezřetnosti vůči zcela odlišné roli náboženství v USA a České republice. Uvedené studie si všímají především vyjednávání pozice kaplana ve vězení, a to především mimo striktně vymezenou náboženskou roli. (Hicks 2008; Sundt – Cullen 1998; Sundt et al. 2002; Thomas – Zaitzow 2006) Sundtová a Cullen (1998) specifikují, že význam kaplana ve vězení je určován primárně tím, do jaké míry jsou kaplani schopni prosazovat cíle totální instituce. Zároveň jsou ale kaplani odpovědní církvi, s jejímž pověřením do věznice vstupují. Podle těchto autorů vykonává americký vězeňský kaplan pět základních typů aktivit: náboženské aktivity (bohoslužby, udělování svátostí, modlitby), službu vězňům, udržování vztahů s náboženskou komunitou, asistence dozorcům a administrativně-organizační aktivity. Nejvíce času přitom kaplanům zabírají právě sekulární činnosti jako administrativa či koordinace dobrovolníků. (Sundt – Cullen 1998) Ačkoliv se tyto role neustále prolínají a kaplani jsou nuceni je vhodně vyvažovat (Hicks 2008), většina kaplanů se identifikuje s rolí podpůrnou, spočívající v individuální službě vězňům. (Sundt – Cullen 1998) Vyvažování jemné hranice mezi bezpečností a poskytováním podpory ovšem vyžaduje zkušenost i dovednosti, jakou je i umění pracovat pod stresem. (Thomas – Zaitzow 2006) Upřesňující výzkum přinesl poznatek, že individuální konzultace s vězni považují vězeňští kaplani za svou nejvýznamnější činnost, významně podporují ideál rehabilitace vězňů a během konzultace s vězni kombinují jak náboženské, tak sekulární terapeutické přístupy. (Denney 2018; Sundt et al. 2002)

Becci a Dubler (2017) konstatují, že i v Evropě se role kaplana posouvá více do roviny individuální pomoci, včetně eventuální asistence při reintegraci do společnosti. Nizozemský badatel Kees De Groot (2018) doplňuje, že církevní identity kaplanů se dokonce mohou „rozpouštět“ v rámci snahy přizpůsobovat komunikaci novému prostředí. Původní péče o duši je podle něj profesionalizována a kaplanství se může stávat samostatným zaměstnáním bližším psychologii, které ztrácí vazbu na církev. Dochází ke konfliktu mezi předepsaným řádem a skutečnou praxí. (De Groot 2018) V souladu s tímto tvrzením Denney (2018) ukazuje, že američtí vězeňští kaplani nejen široce akceptují psychologické a kriminologické koncepty, ale také se stále více vzdalují od čistě duchovních vysvětlení konkrétních problémů a potřeby přímé morální reformy vězňů.

Zatímco v zahraničním kontextu bylo tématu vězeňského kaplanství věnováno více pozornosti, v českém prostředí se jedná o minimálně reflektovanou oblast. V tomto textu se proto snažíme o částečné zaplnění této mezery a klademe si otázku, jakou pozici má vězeňský kaplan v českém vězeňském systému. Zajímá nás jeho vnímání vlastní role, a to především v síti dalších vztahů a kontextů a způsoby vyjednávání vlastní pozice z perspektivy kaplanů samotných. V následující kapitole načrtne stručnou historii duchovní péče v českých věznicích a vymezíme prostor pro náš vlastní výzkumný záměr.

Vězeňská duchovenská služba v České republice

Historik Aleš Kýr (2013) uvádí, že duchovenská služba ve věznicích na českém území se rozvíjela přibližně od 10. století společně s činností řeholníků, kteří často poskytovali pro výkon trestu i vlastní prostory. Teprve v 19. století však vězeňství prochází zásadními změnami kladoucí důraz na morální reformu odsouzených. (Foucault 2000) Moderní česká vězeňská duchovní služba se do velké míry ve svém původu a jádru činnosti odkazuje k historické osobnosti Františka Josefa Řezáče (1819 – 1879) a jeho pojednání *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců* (1852)⁷. Působení řeholních řádů a duchovních (katolických, evangelických i židovských) ve věznicích omezila až okupace v letech 1939 – 1945 a zcela mu bylo zamezeno v roce 1948, kdy byly vězeňské kaple zrušeny a duchovní správci z věznic vypovězeni. (Kýr 2013)

Provozování duchovenské služby ve věznicích bylo po roce 1989 obnoveno, když předseda Ekumenické rady církví pověřil v březnu roku 1990 starostí o duchovní službu ve věznicích českobratrského faráře Bohdana Pivoňku. V roce 1994 byla založena Vězeňská duchovenská péče (VDP)⁸, která od roku 1998 sdružuje kaplany a dobrovolníky jako dobrovolný nadkonfesijní spolek. Z celkového počtu 24 registrovaných církví a náboženských společností v České republice má dle ust. § 7, *zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*, 17 subjektů oprávnění výkonu zvláštních práv, které mimo jiné umožňuje vykonávat duchovenskou službu v místech výkonu vazby, trestu odnětí svobody a zabezpečovací detence. Podmínky tohoto působení, jako jsou bezúhonnost a pověření vlastní církví, jsou dále upraveny *Nářízením generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 67/2013, kterým se vyhláší Dohoda o duchovní službě, v platném*

⁷ Pojednání vyšlo znovu v roce 1995 jako příloha časopisu *České vězeňství*. Vzhledem k výročí Řezáčova narození by na podzim roku 2019 měl vyjít nový přetisk. O Řezáčově osobnosti dále píše Uhlík (1997) a Jůzl (2011).

⁸ Je potřeba rozlišovat mezi Vězeňskou duchovní službou (VDS) a Vězeňskou duchovenskou péčí (VDP). VDS je širší společenství kaplanů, do kterého spadají i kaplani, kteří členy VDP nejsou. Jinými slovy, členství ve VDP není již v současnosti pro kaplany podmínkou pro přijetí do pracovního poměru k VS ČR.

znění, uzavřená dne 21. 11. 2013 mezi Vězeňskou službou České republiky (dále VS ČR), Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví. Ve vztahu k této dohodě působí Rada pro duchovní službu ve věznicích a ústavech. Práva a povinnosti dále konkretizuje *Narízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 54/2017, o organizaci a výkonu duchovní služby ve Vězeňské službě České republiky, ve znění pozdějších předpisů*, které bylo doplněno o přílohu *Služebný kodex ekumenické spolupráce pro vězeňské kaplany* (ze dne 22. 2. 2019).

Podle stanov je cílem vězeňské duchovenské péče vést vězně k uznání vlastní viny, vyrovnání se s ní a přinášet „zvěst o Boží milosti a možnosti nového začátku“. (Stanovy 2019) Česká vězeňská duchovenská péče (dobrovolníci a většina kaplanů) a vězeňská duchovní služba (kaplani) jsou unikátní mimo jiné právě svým ekumenickým charakterem. Pro srovnání, například v sousedním Slovensku zajišťují duchovenskou službu ve věznicích jednak římskokatolický Zbor väzenskej a justičnej stráže (ZVJS) a za všechny ostatní církve Referát Úradu ekumenickej pastoračnej služby. Jednoznačná dominance katolické pastorace je dále stvrzena smlouvou mezi Slovenskou republikou a Apoštolským stolcem podepsanou v roce 2000. (Tížik 2011) V konkrétní praxi ve slovenských věznicích se katolický charakter odráží např. v povinnosti kaplanů zajistit katolickým odsouzeným každý pátek postní stravu. (Júzl 2011) Zde je samozřejmě nutné brát v úvahu odlišnou míru religiozity, která je i přes společnou historii obou zemí na Slovensku výrazně vyšší a lze ji považovat i za více podporovanou ze strany státu. (Bunčák 2001; Tížik 2005)

Z právního hlediska je kaplan osobou v pracovním poměru s VS ČR vykonávající duchovní službu s pověřením své církve disponující registrací druhého stupně. Kaplani mohou vysluhovat svátosti, protože mají některé výjimky, např. vnášet do věznice alkoholický nápoj (2 dcl mešního vína) či nahlížet do osobních spisů odsouzených. Kaplanem může být muž i žena a není nutné, aby např. v mužské věznici byli kaplany pouze muži. Kaplani mohou vést individuální rozhovory a skupinové aktivity (včetně extramurálních), které mají nejčastěji vzdělávací charakter a zaměřují se na oblast základů křesťanství, výklady Bible či etiku. K tomuto účelu je ve většině věznic zřízen prostor kaple⁹. Kaplani také často zajišťují kulturní program, např. koncerty, přednášky či promítání filmů. Podle oficiálních údajů tvoří jádro kaplanské práce, podobně jako je tomu u zahraničních kolegů, individuální rozhovory s vězni. (Kříž 2017)

---

⁹ Kaple je ve vězení často improvizovaně zřízeným prostorem, přesto však v příkrém kontrastu se zbytkem zařízení. Důležitá je v tomto ohledu např. možnost kaplana nabídnout v kapli bezpečný prostor, umožnit produkci hudby či uspořádat kulturní akci. (Beláňová 2018) Více k omezenému sakrálnímu prostoru kaplí v českém sekularizované instituci také Šiler (2017).

Podle dostupných údajů počet vězeňských kaplanů v České republice stoupá: zatímco v roce 2013 působilo ve věznicích 36 kaplanů z 10 církví (Kříž 2017), v roce 2019 to bylo 52 kaplanů ze 13 církví¹⁰. Od roku 2011 je v České republice aktivní Mezinárodní vězeňské společenství (MVS). Hlavní pracovní náplní MVS je doprovázení propuštěných na svobodu (mentoring, klub Dvě ryby), dále se soustředí na duchovní podporu ve věznicích (program Vězňova cesta) a práci s rodinami a dětmi odsouzených (Zacheův strom, Andělský strom). Jeho působení v České republice provází dlouhodobý konflikt s VDP, jehož oficiální postoj je vyjádřen například ve *Stanovisku VDP k působení a spolupráci s MVS ČR*¹¹, v němž VDP nedoporučuje svým členům spolupráci s MVS ani dvojí členství v obou organizacích. V praxi je možné sledovat jak ostré vymezování se těchto organizací, tak tichou vzájemnou toleranci a v některých případech i plodnou spolupráci některých kaplanů a MVS (např. společný projekt METANOIA II, který obdržel cenu ministra spravedlnosti za rok 2018).

S ohledem na vztah religiozity a vězeňství můžeme v českém kontextu dále zmínit snahy o prosazení programů Criminon a Narconon ze strany Scientologické církve kolem roku 2000. (Pivoňka 2018) Specifickou kapitolou je také působení Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi, jejíž činnost ve věznicích je vykonávána odděleně od aktivit ostatních subjektů činných ve vězeňské duchovenské službě. Dalo by se uvažovat také o praktice tzv. mindfulness, uváděné do českých věznic okolo roku 2017 prostřednictvím programu MBSR (Mindfulness-Based Stress Reduction) a nedávné snaze Falun Gong distribuovat v českých věznicích vlastní publikace. Specifickou kapitolou je přítomnost islámu: počet muslimů v českých věznicích sice není nijak statisticky významný, při nedostupnosti imáma mohou ale být muslimové delegováni právě do kompetence kaplana. (Demelová – Čermáková 2016) Tento aspekt vystupuje jako významný i dále v naší analýze.

V této souvislosti je důležité zdůraznit, že vězeňská duchovní služba je v českém prostředí doposud definována pouze v křesťanském smyslu. Jednoznačný křesťanský charakter se projevuje například v logu VDS (kříž na pozadí mříže), kterým je při pohybu ve vězení kaplan označen buď formou medailonku či nášivky. Podobně vězeňská kaple je zařízena výhradně křesťanskou symbolikou, ať už jde o kříž, obrazy či votivní předměty. Přesto je ale tato služba kaplany vnímaná jako odpovídající na široce definované duchovní potřeby a kaplanská klientela může běžně zahrnovat jak křesťany

---

¹⁰ Údaj za VDP.

¹¹ Stanovisko je dostupné na adrese <http://www.vdpcr.eu/stanovisko-vdp-k-mvs-pfi.html> (poslední přístup 16. května 2019), jedná se však o archivní materiál a některé jeho části již nejsou aktuální. Pohled bývalého hlavního kaplana na celou kauzu prezentuje Pivoňka (2018) ve své vzpomínkové knize, zástupci MVS vnímají roztržku samozřejmě v odlišných intencích. Podobným vyjednáváním si prošly i vztahy kaplanů a místních skupin PFI v jiných evropských zemích.

všech denominací, tak osoby s muslimským či židovským vyznáním, především ale osoby bez vyhraněné náboženské příslušnosti a víry. Očekává se, že kaplan bude schopen vyhovět všem odsouzeným a najde způsob, jak s nimi komunikovat a vycházet, pokud mají sami zájem. Přesto o rozsahu a obsahu kaplanské práce ve věznici víme stále velmi málo. S ohledem na specifika daného prostředí je složité porozumět vztahům na pracovišti, reálným pracovním podmínkám, konkrétním problémům a způsobům jejich řešení. Ambicí tohoto článku je přispět právě k tomuto typu porozumění. Zrekapitulujeme proto nyní krátce dosavadní badatelské snahy týkající se českých věznic.

Výzkum vězeňství a religiozity v českém prostředí

Etnograficky a sociologicky orientovaný výzkum v okruhu tohoto tématu v českém prostředí je doposud poměrně omezený a problematice náboženství v českých vězeních se explicitně věnuje pouze několik málo studií. Vzpomínková sbírka esejů bývalého hlavního kaplana Bohdana Pivoňky (2018) rekapituluje stručně historii VDP a VDS, publikace Miloslava Jůzla (2011) rozebírá význam církví ve vězeňství ze sociálního a pedagogického pohledu, s interním křesťanským zhodnocením. Obsahuje také kaplanské desatero před vstupem do věznice (Balcarová a Stejkozová, asi 2007) či pravidla chování v situacích na hraně, jejichž zásadním motivem je „nic nevnášet a nevynášet“. (Jůzl 2011) Michael Martinek (2016) si všímá nepřipravenosti vězeňských zařízení na „prvek spirituality“.

Pro porozumění roli kaplanů jsou významné především dvě studie Lukáše Dirgy a Jana Váněho. V konferenčním příspěvku věnovaném perspektivě náboženských subjektů v následné péči autoři docházejí k závěru, že je pozice náboženství v českém post-komunistickém vězeňském systému silně ambivalentní. (Dirga – Váně 2016) Tento poznatek dále rozpracovávají v dalším textu. (Váně – Dirga 2016) Autoři zde uvádějí, že religiozita je sice v českém vězení v současnosti akceptována, protože to tak vyžaduje právní rámec, svou přirozenou roli ovšem v tomto prostředí zdaleka nemá. Z perspektivy dozorců je participace odsouzených na náboženských programech vnímaná jako snaha o vytvoření si specifické image; článek reflektuje také pochyby dozorců o opravdovosti zájmu odsouzených o duchovenskou službu a jejím pozitivním efektu. Autoři zde narážejí na problém tzv. účelové víry, tedy pragmatického přístupu k účasti na kaplanském programu. Odsouzení mohou docházet na kaplanovy programy proto, aby se setkali s někým z jiného oddílu, získali materiální výhody či si prostě zkrátili

dlouhou chvíli¹². Otázkou zůstává, jaká je v této situaci role vězeňského kaplana.

Váně a Dirga (2016) v první řadě konstatují, že práce vězeňského kaplana je náročná a trpí nedostatkem vhodných adeptů. Z rozhovorů, které autoři vedli, také vyplývá, že kaplanům schází viditelné výsledky jejich práce, neboť odsouzení málokdy zůstanou věřícími i po propuštění. V neposlední řadě se ovšem kaplani vyjádřili v tom smyslu, že práci jim ztěžují konflikty s dozorcí a výrazná nedůvěra z jejich strany. Podobně Beláňová (2018) uvádí, že pro české kaplany je nejasné umístění ve struktuře instituce jedním z hlavních zdrojů pracovního stresu. Tento poznatek tematizují i zahraniční výzkumy: kaplani se mohou nacházet v konfliktu rolí, neboť jsou k nim vznášena různá očekávání ze strany vězňů, konkrétní věznic, a navíc vlastní církve. (Sundt – Cullen 1998) Kaplan se tak stává prostředníkem mezi dvěma světy: musí se pastoračně vypořádat s požadavky vězňů a zároveň akceptovat autoritu uniformovaných příslušníků. Zatímco dozorcí kladou důraz na dodržování bezpečnostních pravidel a dohlížejí na pořádek ve věznici, kaplani projevují zájem spíše o práci s emocemi, blízký lidský kontakt a pozitivní usměrňování. (Thomas – Zaitzow 2006) Jinými slovy, zástupci církve ve věznici jsou nuceni neustále nacházet rovnováhu mezi náboženskými a institucionálními požadavky. (Hicks 2008)

Všechny tyto poznatky jsou ale stále jen dílčími komentáři ke komplexnímu tématu. O konkrétní praxi a sebevnímání kaplana v různých českých věznicích víme stále velmi málo. Cílem tohoto článku je proto na základě terénního výzkumu popsat, jak čeští kaplani vnímají vlastní pozici ve vězení, jak přemýšlejí o své identitě, činnosti a vztazích v rámci věznice. Zajímá nás, jak kaplani sami sebe v tomto specifickém prostředí umísťují, co to prakticky znamená pro jejich práci a jaké strategie vyvíjejí, aby svou pozici obhájili.

Metodologie a data

Výzkum vychází z projektu, který je uskutečňován v letech 2018 – 2020 a jehož hlavním cílem je zhodnocení významu religiozity v procesu po propuštění z vězení. Data použitá v tomto textu jsou kvalitativní povahy a pocházejí především z polostrukturovaných rozhovorů s vězeňskými kaplany. Další použitá data pocházejí z terénních poznámek z prostředí věznice (především aktivit kaplana) a rozličných akcí vztahujících se k tématu (např. každoroční setkání věřících bývalých i současných vězňů jedné konkrétní

---

¹² Dammer (2002) rozlišuje upřímné a neupřímné důvody k účasti na náboženských programech ve věznicích. Upřímně motivovaní odsouzení nacházejí v náboženství naději, vnitřní klid, životní směřování, sebevědomí a sebekontrolu. Neupřímně motivovaní hledají spíše ochranu, sblížení s ostatními odsouzenými, interakci s dobrovolnicemi a přístup k dalším zdrojům. Tyto dvě skupiny odsouzených mohou být mezi sebou v napětí, protože první se cítí být omežována ve svých cílech druhou a naopak.

věznice, metodické kaplanské semináře apod.), v neposlední řadě také z psaných materiálů (webové stránky, oficiální dokumenty).

Dirga (2016) či Nedbálková (2006) upozorňují, že cesta etnografického výzkumu ve věznicích začíná od získání přístupu do terénu, pokračuje přes nalezení vhodného gatekeepera a je doprovázena řadou vyjednávání o podmínkách výzkumu, včetně konfrontace s vlastními předsudky a nutností důsledné anonymizace¹³. Sutton (2011) v tomto kontextu doplňuje, že výzkumník se ve věznici nikdy nemůže stát nenápadným aktérem, musí být vždy připraven improvizovat s ohledem na bezpečností řád věznice, umět pracovat s vlastními emocemi a dokázat srozumitelně komunikovat vlastní záměry. Etnografický výzkum ve vězení ale komplikuje především struktura vězeňské instituce jako takové. Podle Goffmana (1968) jde o totální instituci, uvnitř které je veškeré dění pod kontrolou jediné autority. Praktické fungování a činnosti kaplanů jsou taktéž navigovány touto autoritou, což je v první řadě vedení věznice, která je zaměstnává. Organizačně spadá český kaplan přímo pod zástupce ředitele věznice, což ho zbavuje některých povinností řadového zaměstnance oddělení výkonu trestu a dává mu větší svobodu při definování vlastní pracovní náplně; na druhou stranu jen toto částečně vyvázání z tradiční vězeňské hierarchie staví mimo kolektiv, v němž je každá role přesně definována. Pro naši konkrétní výzkumnou praxi to znamená, že v průběhu analýzy jsme musely brát v potaz souvislosti vězeňského prostředí a interpretovat dostupná data skrze kontext totální instituce. Při interpretaci dat je tedy nutné zároveň reflektovat souvislosti totální instituce a také velmi individuální kontext činnosti informanta. (Patton 2015) Zásadní roli pro subjektivní hodnocení vlastní pozice hraje u kaplana výše úvazku, možnost mít zázemí ve věznici církve či typ a lokalita věznice. Významný vliv může mít také fakt, jakou dosavadní zkušenost má konkrétní věznice s duchovenskou službou, definování této služby ze strany mateřské církve a osobnostní nastavení konkrétního kaplana.

V rámci výzkumu bylo dotazováno devět současných a dva bývalí kaplani; otázky rozhovoru směřovaly především k samotné praxi, každodenní pracovní náplni, ale dotýkaly se také vztahů na pracovišti a zkušeností s odsouzenými. Za druhé jsou významnou součástí dat terénní zápisky z šesti etnografických pozorování ve věznicích včetně účasti na kaplanském programu a na zvláštních akcích odpovídajících zaměření projektu. Součástí dat jsou také interní publikace, nařízení a jiné textové dokumenty. V textu se tak kromě perspektivy kaplanů objevují také citace například uniformovaných příslušníků, pocházející

---

¹³ Dirga (2016) klade velký důraz na maximální snahu zachovat anonymitu informantů i zkoumaných věznic i za cenu možných analytických nedostatků. Z tohoto důvodu jsme se rozhodly uvádět všechny kaplany v mužském rodě, i když se v některých případech jednalo o ženy; neuvádět žádné konkrétní věznice a vyhnout se některým detailům, které by mohly vést k identifikaci jednotlivých osob.

buď ze zápisků jedné z výzkumnic, nebo ze sekundárních zdrojů. Tento korpus byl jako celek podroben tematické analýze (Guest et al. 2012) s ohledem na výzkumné otázky. Z analýzy dat kvalitativní povahy vyplývá několik zásadních oblastí tematizovaných kaplany ve vztahu k jejich zaměstnání: (1) osamocení v rámci systému, (2) vztahy založené na principu moci a (3) strategie legitimizace své pozice.

Výsledky

Kaplani ve velké míře vnímají svou roli jako dvojakou. Tento pocit bývá jejich slovy vyjadřován různě, např. „sedím na dvou židlích“, „jsem sluha dvou pánů“ nebo „nosím dvojí šat“. Odkazuje se zde k nutnosti zodpovídat se při práci jak bezpečnostním pravidlům a řádu věznice, tak zásadám pastorační práce, potažmo požadavkům konkrétní církve. Kaplani tak vnímají, že se v praxi ocitají do určité míry mimo vězeňský systém. Ten sice hledíc si svých pravidel efektivně funguje, ale obtížně zapracovává nové a nestandardní prvky jako je například náboženská terminologie.

Kaplani se do velké míry vnímají jako sóloví hráči, kteří se ve většině případů musí spoléhat při výkonu svého povolání jen sami na sebe. Z toho vyplývá i jejich postoj k situacím, kdy je potřeba se poradit o řešení konkrétního problému. Následovně svou situaci formuloval jeden z kaplanů při dotazu, na koho se obrací v případě potíží: „*Radím se v modlitbě, jistě, ale v některých citlivých otázkách se neobracím na nikoho.*“ Zdrojem podpory je tak transcendentní vztah, prakticky je ale kaplan nucen poradit si často sám nebo požádat o radu ostatní kolegy kaplany a dobrovolníky.

Většina kaplanů zažila situace, kdy se cítili ve věznici jako cizí prvek, kterému bylo dáno najevo, že byl vězeňské službě postupně vnucen. Kaplani mají určité výhody a privilegia, zároveň jsou tím ale vyřazeni ze samozřejmého uspořádání vězeňského světa a stávají se automaticky podezřelými aktéry, se kterými se ostatní personál z opatrnosti raději často nedruží. Jak se vyjádřil jeden z kaplanů po mnoha letech své služby: „*U oběda jsem buď sám, nebo vedle účetní, která sedává taky sama.*“ Podobně samostatná kancelář – pokud je vůbec k dispozici – může být pro kaplana výhodou poskytující soukromí a klid, na druhou stranu může být důvodem jeho ještě větší izolace a tenze s ostatními zaměstnanci.

Z našich dat se jako hlavní zdroj napětí na pracovišti jeví často protichůdné záměry kaplanů a dalších zaměstnanců VS ČR. Snaha o individuální přiblížení se člověku ze strany kaplanů a vyžadování bezpečnosti a řádu ze strany VS ČR vnáší do vzájemného vztahu odlišné potřeby a důrazy. Primárně zde jako významní aktéři vystupují uniformované složky („uniformy“), především dozorcí. V kontrastu k nim jsou zaměstnanci bez uniformy jako vychovatelé, sociální pracovníci, psychologové, terapeuti, speciální pedagogové, pedago-

gové volného času a kaplani označováni jako „civilové“. Rozdíl mezi uniformovanými a civilními zaměstnanci je pro porozumění mocenským vztahům a neformálnímu sociálnímu řádu ve vězení klíčový. Může v konkrétní věznici určovat pravidla tykání a vykání mezi zaměstnanci či zasedací pořádek během oběda, ač tato pravidla nejsou oficiálně vyřčena.

Mnoho kaplanů se setkalo s tím, že dozorcí i vedení věznice využívali nonverbální způsoby, jak demonstrovat svou převahu nad kaplanem a dát mu najevo jeho jinakost: neposkytnutím prostoru ke skladování Bibli; nevyhovění odsouzenému, který má zájem o kaplanský program či častování ho posměšky; tajným strháváním plakátů s náboženskou tematikou apod. Zde je nutné si uvědomit, že mocenské role jsou ve věznici nastavené výrazně jinak než v běžném společenském provozu. Každé gesto značící dominanci či naopak podřízenost může být pro systém vztahů zcela zásadní. (Dirga – Hasmanová Marháňková 2014) Kaplani vnímají, že v tomto systému reprezentují spíše slabost, protože poskytují útěchu, uznávají rovný přístup a nedemonstrují svou nadřazenost. Mocenská asymetrie je podle nich také důvodem, proč ve většině případů neslouží ostatnímu personálu, ač to spadá do jejich pracovní náplně. Být klientem kaplana je pro dozorce nepřijatelná role, která neodpovídá jejich zařazení ve věznici a někteří z nich nechtějí být ani spatřeni v přítomnosti kaplana.

Jak ukazuje následující citace z úst zástupce VS ČR při školení nových dobrovolníků VDP, od kaplana se v tomto systému především očekává, že bude: „*Dobře vycházet s vedoucími, strážnými, vychovateli a sociálními pracovníky, být přínosem i pro ně, informovat příslušný personál o každém pohybu s odsouzenými po věznici a každé aktivitě s nimi, nevnášet vězňům žádné zprávy z věznice a nevnášet do ní žádné věci, nenechat se vězni manipulovat a všechny věci, se kterými si nebudou jistí, řešit s dozorcí a vychovateli.*“¹⁴ Být přínosem ostatním zaměstnancům zde primárně znamená intenzivní spolupráci a loajalitu. Z uvedené citace je také patrný důraz na bezpečnost, pravidla a respektování vězeňské hierarchie. Co naopak není na první pohled příliš akcentováno, je pro kaplana klíčový individuální přístup k odsouzeným a blízký kontakt s nimi. Je to totiž právě intimní rovina komunikace, v zásadní míře nepřijatelná uvnitř prostředí věznice, která, jak se zdá, skýtá podle představitelů VS ČR největší nebezpečí kaplanovy práce a je zdrojem zásadní nedůvěry (např. ústřední obava, že kaplan bude odsouzeným zmanipulován). Pro kaplany jde ale naopak o jádro a podstatu jejich činnosti.

Vyjednávání tohoto protikladu se většinou nese v obdobném duchu. Například v rámci metodického semináře vězeňských kaplanů s podtitulem „Rizika a pravidla bezpečnosti duchovní služby ve věznicích“ byl zástupcem

---

¹⁴ Viz <http://www.vdpcr.eu/nastupni-kurz-vdp-2018.html> (5. června 2018).

VS ČR nahlas předcítán přehled prohrěšků vězeňských kaplanů a dobrovolníků v letech 2008 – 2012, doprovázený varovnými slovy „*prosím, tohle skutečně nedělejte*“¹⁵. Tento výchovný výčet konkrétních selhání byl odůvodněn tím, že „*jako kaplani jste hodně ohroženou skupinou, jste více otevření a oni [vězni] vám více věří.*“ Kaplanova otevřenost a vstřícnost vůči odsouzeným, prezentovaná až jako naivita, je pro vězeňský systém zásadním rizikem, neboť odsouzený může chtít takový vztah zneužít ve vlastní prospěch. Tato skutečnost pak ústí v logický závěr vyjádřený ústy uniformované složky při stejné příležitosti jako: „*já jim [vězňům] ze zásady nevěřím.*“ Jeden z přítomných kaplanů v reakci na tento výrok zhodnotil svou letitou praxi takto: „*dlouho jsem se učil nedůvěřovat...duchovní jsou vedeni k tomu být na blízku člověku.*“

Na výše zmíněném semináři byl tento kontrast verbalizován opakovaně a mnoha způsoby. Jeden z přednášejících z řad VS ČR například poukazoval na problematickou praxi vaření kávy odsouzeným v prostorách kaple, které již podle něj přesahuje kompetenci kaplana¹⁶. Jde o akt, který by měl být hlášen kmenovému vychovateli. Naopak, pro některé kaplany jde o jedno z gest vstřícnosti vůči odsouzeným: „*Když přijdou chlapi [vězni], tak je téměř ve všech věznicích tolerované, že si sednu s člověkem a udělám mu čaj nebo kafe. (...) ten člověk se jakoby uvolní. Je to takový prostě přátelský krok.*“ (citace z rozhovoru s dlouholetým kaplanem) Zdánlivě malicherný spor o uvaření jednoho nápoje má v mozaice vztahů v rámci vězení velký význam: zatímco strana reprezentující trest a dozor akcentuje totální sociální kontrolu, kaplan se soustředí na budování důvěrného a důstojného vztahu v prostředí, jež systematicky nabourává soukromí a osobní integritu.

Hluboký rozpor mezi praxí výkonu trestu a intimitou je trvalým jádrem drobných sporů mezi dozorcí a kaplany. Kaplani vnímají, že jsou podezříváni ze spolčování se s odsouzenými a je jim naznačováno, že snadno podlehnou manipulaci a plýtvají energií tam, kde by bylo potřeba více dohledu a nedůvěry. Další z účastníků semináře k tomuto podotkl: „*ve vězení neplatí pravidla komunikace, která známe odjinud.*“ Specifikum této vězeňské komunikace pak spočívá především v přijetí jasně daných rolí a mocenského nastavení, do něž kaplan vědomě vstupuje jako cizorodý prvek přinášející neočekávanou perspektivu. Zároveň si je vědom, že z makro-hlediska duchovenská služba není pro vedení věznice zdaleka prioritní záležitostí. Někdy tak může pociťovat, že přináší vězeňské službě více potíží než výhod, především není-li jasně prokazatelný její prosociální vliv na chování vězňů či úroveň recidivy.

¹⁵ Pro komplexnost představy, mezi prohrěšky se objevilo například pronesení mobilního telefonu do prostoru věznice nebo donáška časopisů, známek či léků na žádost vězňů, nepřípustné je také mít na jednom programu osoby, které nemají povoleno být pohromadě apod.

¹⁶ Opět je potřeba si uvědomit, že káva – spolu s cigaretami – je mezi odsouzenými žádaným, nedostatkovým a tím i cenným zbožím, které se stává objektem další směny a vydírání. Vaření kávy odsouzeným je mezi kaplany velkým tématem, pro některé jde o nepřijatelnou korupci odsouzených, pro jiné jde o krok náklonnosti.

Při hodnocení vlastní praxe bylo pro kaplany v našem výzkumu typické reflektování postupného vývoje. Většina kaplanů se shodla na tom, že v začátcích své práce byli vnímáni jako nevitáný element, který snadno získal nálepkou podezřelé osoby. Nejasný obsah práce kaplana a jeho nestandardní požadavky byly důvodem k tomu, že řada zaměstnanců neuznávala oprávněnost přítomnosti kaplana ve věznici nebo jim jeho přítomnost byla zcela lhostejná. Tyto tenze ale ve většině případů opadávaly po navázání užší spolupráce s vedením či jinými zaměstnanci věznice, především z řad věřících jednotlivců. Kaplani si také vyvíjejí vlastní strategie, kterými se snaží získávat sympatie ostatních zaměstnanců. Jeden z kaplanů to označil za „vědomou empatii“, tedy zájem o dozorce a jejich potřeby a ujišťování o společném cíli (např. „*aby se nám sem ti lidé nevraceli*“).

Kontrast nepříjemných a opatrných začátků se současným více uspokojivým stavem byl hlavní pozitivní linkou některých rozhovorů. Ústy dlouhodobě sloužícího kaplana: „*Dneska je to [pro kaplana] snazší než kdysi, přichází noví příslušníci a berou kaplana stejně jako třeba psychologa...ale nebylo to vždycky, ze začátku se se mnou taky nikdo nebavil, to až postupně... nějaká spolupráce a že by nás brali vážně, to přišlo až později*“. Lakoničtěji vyjádřil tento pomalý progres jiný kaplan: „*Prvních deset let jsem si s nikým z personálu netykal*.“ Pro podobné výroky je typické, že kaplan se musel nějakým způsobem osvědčit, jinými slovy adekvátně komunikovat potenciál své atypické role vůči ostatním zaměstnancům a vedení.

Kaplani samozřejmě vnímají, že si ostatní zaměstnanci všimají pozitivních výsledků jejich práce. Může jít například o změny v postojích a chování vybraných odsouzených, jež se účastní kaplanských programů. Pro kaplany je důležité, že mohou odsouzenému nabídnout běžný lidský rozhovor, vyslechnout jej a sdílet s ním to, co druhá strana považuje za důležité. Teprve při opakovaných setkání vkládají do rozhovorů témata jako odpuštění a vinu, větší důraz ovšem dle svých slov kladou na regulaci emocí a možnost sebereflexe. V takto individuálně nastavené komunikaci může kaplan pracovat s motivací vězně, často bez explicitních odkazů na náboženství a víru. Modlitba či četba z Bible může, ale nemusí být součástí setkání – většina kaplanů uvedla, že dokáže již ze zkušenosti rozpoznat, kdy je podobný „náboženský vstup“ vhodný. Pravidelná účast na skupinovém programu v kapli pak dle kaplanů může mezi odsouzenými vytvářet pocit sounáležitosti, důvěry a solidarity, jež jsou pro vězení velmi netypické. Někteří stálí účastníci přivyknou novému jazyku a způsobu přemýšlení o sobě samých a svých vztazích, čehož si dle kaplanů všimá i ostatní personál a většinou změnu hodnotí pozitivně. Kaplan je pak v očích jiných zaměstnanců vnímán jako někdo, kdo má schopnost odsouzené zklidnit a nabídnout jim jinou perspektivu.

Z našich dat také zajímavým způsobem vystupuje ve vztahu ke kompetencím a činnostem kaplana téma islámu. Jak již bylo řečeno, muslimů je v českých věznicích početně velmi málo a pocházejí z různých zemí. Většina kaplanů přesto učinila za svou kariéru zkušenost, která jim pomohla získat respekt ostatních zaměstnanců. (viz také Škoda 2004) Muslimové se na kaplana musí obrátit cíleně, většinou tak činí v případě, že není možné kontaktovat imáma. Případně může kaplan muslima oslovit sám jakožto křesťanská duchovní autorita a většinou tak bývá i akceptován. Většina kaplání ve svém výčtu duchovní literatury nabízí i Korán (většinou v arabštině) a kaplani potvrzují, že pokud se objevil zájem ze strany muslimů, byli schopni jim nabídnout uspokojující odpovědi či aktivity. Někdy se muslimové účastnili společného čtení Bible a kaplan záměrně vybral pasáže vhodné pro obě vyznání. Jindy kaplan s muslimem vedl osobní rozhovory, kaplan taky může být prostředníkem při vyjednávání muslimské stravy nebo obstarávání objektů potřebných k modlitbě (koberec, olej).

Vezmeme-li v úvahu výše zmíněný důraz VS ČR na bezpečí a možné předsudky vůči muslimským odsouzeným, je taková iniciativa působivým naplněním očekávání ohledně kaplanské práce. Pro kaplana je v podstatě uspokojivým vyústěním, když si ostatní zaměstnanci během let zvyknou jej kontaktovat s případy, se kterými si sami nevědí rady. V rámci našeho pozorování se jednalo například o situaci, kdy byl kaplan urgentně požádán vychovatelem o asistenci v případě odsouzeného, kterému zemřel příbuzný. Z bezpečnostních důvodů nebylo možné, aby se dotyčný zúčastnil pohřbu, a proto trpěl intenzivními pocity smutku. Kaplan v tomto případě okamžitě zareagoval tím, že uskutečnil osobní rozhovor s odsouzeným, umožnil mu zádušní mši ve vězeňské kapli v řádu několika dnů a zklidnil tak příliš rozbourané emoce. Taková spolupráce je jistým ideálem zařazení kaplana v systému, i když není zdaleka samozřejmá všude.

Ve vztahu k odsouzeným mají kaplani dle svých slov spíše výhodnou neutrální pozici. Obecně se těší spíše oblibě, případně respektu, který hraničí až s pověřivostí (např. někteří odsouzení mají strach, že je kaplan může uhranout nebo po něm žádají vykropení cely proti nočním mŕám). Dá se také říci, že řada kaplanských aktivit, jako například organizace setkání odsouzených s jejich dětmi nebo extramurální aktivity spojené s návštěvou bohoslužby, se odehrává v jakýchsi mezerách vězeňského režimu a s nutnou benevolencí vedení. Kaplani sami aktivně hledají prostor – ve fyzickém i symbolickém smyslu – ve kterém mohou své záměry uskutečňovat a zároveň neporušovat řád věznic.

Z našeho pohledu má kaplanská role v českém prostředí významný potenciál, který formuluje redefinováním pozice člověka „stojícího mimo“ na roli mediátora. Kaplan může díky své schopnosti navázat bližší vztah na

individuální úrovni, fungovat jako prostředník nejen v rámci věznice, ale také ve vztahu k rodinám a blízkým osobám odsouzených. Není tak výjimkou, že v rámci vztahu konceptualizovaného jako „dlouhodobé doprovázení“ kaplani koordinují komunikaci s pěstouny dětí vězněných osob či neformálně schvalují nové partnerské vztahy propuštěných. V těchto jednotlivých případech se stávají významnými aktéry v rámci „druhé šance“ propuštěného, mají možnost zprostředkovat kontakt na místní komunitu či charitu, jejíž činnost se vrací do vězení v pozitivním smyslu (formou sociálních balíčků, workshopů, koncertů, brigád na místní faře apod.). Ředitel/ka věznice pak může naopak vycházet kaplanovi vstřícně například podporou aktivního provozu vězeňské kaple. Tyto příklady jsou sice stále jednotlivým křehkými výdobytky vzájemného poznávání obou světů a přístupů, nicméně zdá se, že pozitivních zkušeností na obou stranách přibývá.

Závěr

Text na základě vlastního kvalitativního výzkumu přibližuje, jak kaplani v českých věznicích reflektují vlastní roli, aktivitu a vztahy v rámci totální instituce. Představily jsme několik tematických okruhů podložených analýzou kvalitativních dat, z nichž vyplývá, že český vězeňský kaplan se sice ocitá v konfliktu očekávání a způsobů práce, zároveň ale v průběhu let nachází strategie a způsoby, jak svou pozici a kompetence definovat a vyjednávat. Hlavní zdroj tenze, kterou kaplan při své práci zažívá, plyne z nesamozřejmé přítomnosti náboženství v totální instituci. Skotnicki (1996: 40) hovoří o „hluboce zakořeněné a rozšířené nedůvěře k náboženství ve vězení“ a nelze pochybovat, že i v českém prostředí narážela již od svých počátků duchovní služba ve věznicích na podobné předsudky. (Beláňová 2018) Ty mohou být ještě umocněny slabou rolí religiozity v českém veřejném prostoru a obecně rozšířenou nedůvěrou vůči náboženským institucím. V rámci totální instituce se pak důvěrný vztah kaplanů k odsouzeným může jevit jako podezřelý a je tak v kontrastu s vězeňskou zásadou „nikomu nedůvěřovat.“ Tam, kde kaplani chápou sebe sami jako prvek lidskosti ve vězení (Hicks 2008) a pojistku zachování lidské důstojnosti (Thomas – Zaitzow 2006), vidí vězeňský systém kritická bezpečnostní rizika a nepřiměřený hazard. Kaplani tento rozpor intenzivně vnímají a je pro ně výchozím bodem, z něž se snaží vymezovat svou pozici ve vězení tak, aby neohrozili zájmy žádné strany. Role českého kaplana-solitéra je tak zakotvena v jistém paradoxu: právě tím, že se svou praxí dotýká hranic zásad a záměru vězeňské instituce, si definuje svou jedinečnou pozici.

Většinu kaplanů se v průběhu let svého působení podařilo uspokojivě vymezit svou pozici a vyjasnit své kompetence směrem k vězňům i ostatnímu personálu. Proces ukotvování a sebedefinování pak vychází z případů „dobré

praxe“, ve kterých se kaplan osvědčil jako schopný mediátor. Jedná se především o individuální krizové případy, kdy se jako žádoucí ukázalo vzájemné doplňování se s ostatními zaměstnanci věznice, především psychology, terapeuty, sociálními pracovníky a vychovateli. Kaplan tak vlastně vyplňuje mezery tím, že svou specifícností – důvěrným a rozumějícím přístupem z pozice náboženského profesionála – dosáhne do prostor, kam jiní svou kompetencí a možnostmi nedosahují. Velký potenciál pro ustálení kaplanské pozice skýtá také jejich přesah do post-vězeňské péče a možnosti komunikace s rodinou propuštěného. Osoba kaplana nemusí být výrazná ani omračující počtem uspokojivě vyřešených případů, ale každá učiněná pozitivní zkušenost v problémových situacích mu pomáhá legitimizovat vlastní roli. V tomto smyslu možná nebude znít přehnaně vyjádření zahraničních kolegů, že vězeňského kaplana můžeme vnímat jako aktéra sociální změny (Sundt et al. 2002), jenž může mít významný vliv na vnitřní proměnu jednotlivce a tím i na jeho další život, ať už ve věznici či mimo ni. (Becci – Dubler 2017)

Ve srovnání se zahraničními studii výsledky naší práce ukazují několik zajímavých specifíků. Za prvé, český vězeňský kaplan (zatím) není svázán přílišnou administrativou, kterou by pociťoval jako zátěž při své práci. (srov. Sundt et al. 2002) Za druhé, zdá se české kaplanství je institucionálně stále silně vázané na křesťanství. Přestože VDP je organizací ekumenickou a v realitě skutečně výrazně nedominovala žádná konkrétní církev, duchovní služba je výrazně zakotvena v křesťanské symbolice, praxi a jazyce. Pravdou je, že náboženství v českých věznicích má do velké míry podobu převážně nedoktrinální, nenedominační, ritualizovanou a založenou na mezilidském vztahu a důvěře, která je ve věznici vzácným artiklem. Kaplani jsou schopni a ochotni vycházet vstříc odsouzeným s jakýmkoli vyznáním i bez něj, povaha kaplanství v českém vězení si ovšem střeží svůj křesťanský charakter. Rovněž téma větší profesionalizace a vyvazování se z církevního zázemí v českém prostředí nijak silně nerezonuje. (srov. De Groot 2018; Denney 2018) Za třetí, téma vyjednávání vlastní role je naopak v českém kaplanství velmi akcentováno. Potřeba vyvažovat pravidla totální instituce a vlastní touhy po službě důvěrného doprovázení je v českém vězeňském kaplanství evidentní, stejně jako potřeba klást důraz na individuální práci s odsouzenými. (srov. Becci – Dubler 2017; Hicks 2008)

V českém kontextu lze tedy jen souhlasit se závěrem Váněho a Dirgy (2016), že výsledek debaty o významu a přítomnosti náboženských aktivit v post-komunistickém vězeňském systému je indikátor toho, jak bude s propuštěnými zacházeno při reintegraci do společnosti. Jedním z možných doporučení, která by mohla plynout z našeho textu, by bylo rozšíření mezidenominační spolupráce v každé věznici, a to jak na úrovni kaplanů, tak v případě dobrovolníků. Společná ekumenická snaha více podpořená ze strany

VS ČR by mohla napomoci efektivitě post-vězeňské péče či případně podpořit rozvoj specializovaných oddílů s rozšířenou psychospirituální péčí. Další výzkum by pak mohl navázat v podobě případových studií. Zdá se ovšem, že tenze je v tomto ohledu stále nevyhnutelná, minimálně do té doby, než projde český vězeňský systém zásadní změnou.

Andrea Beláňová vystudovala religionistiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Působí na Sociologickém ústavu Akademie věd ČR a vyučuje na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Věnuje se náboženství v České republice, soustředí se na instituci kaplanství a problematiku religiozity ve vězení.

Tereza Trejbalová je Ph.D. studentkou kriminologie na Nevadské Univerzitě v Las Vegas, kde jsou jejím hlavním výzkumným tématem vězni s trestem smrti. Momentálně se věnuje studiu jejich kázeňských přestupků pomocí pěti fází umírání od Kübler-Rossové. Dále se soustředí na chování a potřeby odsouzených žen pomocí prediktivních nástrojů. Její mentorkou je expertka na genderová specifika odsouzených žen, Dr. Emily J. Salisbury.

LITERATURA

- BECCI, I. – DUBLER, J., 2017: Religion and Religions in Prisons: Observations from the United States and Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion* 56, č. 2, s. 241-247.
- BECKFORD, J. A., 2005: Muslims in the Prisons of Britain and France. *Journal of Contemporary European Studies* 13, č. 3, s. 287-297.
- BELÁŇOVÁ, A., 2018: Být kaplanem v Česku: Zdroje nejistoty a nacházení opory. *Český lid* 105, č. 1, s. 25-43.
- BUNČÁK, J., 2001: Religiozita na Slovensku: stredoeurópsky rámeček. *Sociológia* 33, č. 1, s. 47-69.
- DAMMER, H. R., 2002: The Reasons for Religious Involvement in the Correctional Environment. *Religion. Journal of Offender Rehabilitation* 35, č. 3/4, s. 35-58.
- DE GROOT, K., 2018: *The Liquidation of the Church*. London, New York: Routledge, 186 s.
- DEMELOVÁ, V. – ČERMÁKOVÁ, E., 2016: Muslimové v českých věznicích. In: Topinka, D. (ed.): *Muslimové v Česku: Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Brno: Barrister & Principal, s. 183-197.
- DENNEY, A. S., 2018: Prison Chaplains: Perceptions of Criminality, Effective Prison Programming Characteristics, and the Role of Religion in the Desistance from Crime. *American Journal of Criminal Justice* 43, č. 3, s. 694-723.
- DIRGA, L., 2016: Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu. *Česká kriminologie* 2, č. 1, s. 1-12.
- DIRGA, L. – HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., 2014: Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců. *Sociologický časopis* 50, č. 1, s. 83-106.

- DIRGA, L. – VÁNĚ, J., 2016: Postpenitenciární péče z perspektivy nábožensky založených organizací. In: Černíková, V. – Fristová, J. (eds.): Postpenitenciární péče – aktuální otázky. Hodonín: Evropský ústav práva a soudního inženýrství, s. 104-112.
- FOUCAULT, M., 2000: Dohlížet a trestat. Praha: Dauphin, 432 s.
- GARLAND, B. – WODAHL, E. – GRETCHEN, S. R., 2017: Religious Belief and Public Support for Prisoner Reentry. In: Criminal Justice Policy Review 28, č. 9, s. 879-895.
- GERACE, A. – DAY, A., 2010: Criminal Rehabilitation: The Impact of Religious Programming. Journal of Psychology and Christianity 29, č. 4, s. 317-325.
- GIŇA, R., 2017: Byl jsem otrokem svých hříchů. Ostrava-Kunčičky: Nakladatelství Křesťanského sboru, 84 s.
- GOFFMAN, E., 1968: Asylums. Harmondsworth: Penguin, 386 s.
- GUEST, G. – MACQUEEN, K. M. – NAMEY, E. E., 2012: Applied Thematical Analysis. Los Angeles: SAGE, 287 s.
- HICKS, A. M., 2008: Role Fusion: The Occupational Socialization of Prison Chaplains. Symbolic Interaction 31, č. 4, s. 400-421.
- JENSEN, K. D. – GIBBONS, S. G., 2002: Shame and Religion as Factors in the Rehabilitation of Serious Offenders. Journal of Offender Rehabilitation 35, č. 3/4, s. 209-224.
- JOHNSON, B. R., 2011: The Role of Religious Institutions in Responding to Crime and Delinquency. In: Clarke, P. B. (ed.): The Oxford Handbook of the Sociology of Religion. Oxford: Oxford University Press, s. 857-876.
- JŮZL, M., 2011: Sociálně pedagogická role církve v penitenciární péči. Brno: Institut mezioborových studií, 184 s.
- KADAŠI, P., 2017: Cesta z pekla. Albrechtice: Křesťanský život, 110 s.
- KŘÍŽ, J., 2017: Církev a náboženské společnosti v právním řádu České republiky. Praha: CEVRO Institut, 108 s.
- KÝR, A., 2013: Působení duchovních a řeholníků v historii českého vězeňství. Historická penologie 1, s. 1-11.
- MARTINEK, M., 2016: Přehled křesťanských církví a jejich aktivit v ČR. Praha: Portál, 340 s.
- MARUNA, S. – WILSON, L. – CURRAN, K., 2006: Why God Is Often Found Behind Bars: Prison Conversions and the Crisis of Self-Narrative. Research in Human Development 3, 2/3, s. 161-184.
- NEDBÁLKOVÁ, K., 2006: Etnografický výzkum ve vězení. In: Kocurová, M. (ed.): Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, s. 1-19.
- O'CONNOR, T. P., 2004a: What Works, Religion as a Correctional Intervention, Part I. Journal of Community Corrections 14, č. 1, s. 11-27.
- O'CONNOR, T. P., 2004b: What Works, Religion as a Correctional Intervention, Part II. Journal of Community Corrections 14, č. 2, s. 4-26.
- O'CONNOR, T. P. – RYAN, P. – PARIKH, C., 1998: A Model Program for Churches and Ex-Offender Reintegration. Journal of Offender Rehabilitation 28, č. 1/2, s. 107-126.

- PATTON, M. Q., 2015: *Qualitative Research and Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE, 832 s.
- PIVOŇKA, B., 2018: Duchovní služba v postkomunistickém vězení aneb ohlédnutí za dvacetiletím Vězeňské duchovenské péče. *Zdeněk Susa: Středokluky*, 271 s.
- RIGSBY, M. L., 2014: Religious Conversion in Prison: Prosocial V. Antisocial Identities. *International Journal of Education and Social Science* 1, č. 4, s. 61-77.
- SKOTNICKI, A., 1996: Religion and Rehabilitation. *Criminal Justice Ethics* 15, č. 2, s. 34-43.
- Stanovy Vězeňské duchovenské péče České republiky. [online][citováno 2. 7. 2019] Dostupné na: <http://www.vdpcr.eu/stanovy.html>
- STARK, R., 1996: Religion as Context: Hellfire and Delinquency One More Time. *Sociology of Religion* 57, č. 2, s. 163-173.
- SUNDT, J. L. – CULLEN, F. T., 1998: The Role of The Contemporary Prison Chaplain. *The Prison Journal* 78, č. 3, s. 271-298.
- SUNDT, J. L. – DAMMER, H. R. – CULLEN, F. T., 2002: The Role of the Prison Chaplain in Rehabilitation. *Journal of Offender Rehabilitation*, 3, č. 3/4, s. 59-86.
- SUTTON, J., 2011: An Ethnographic Account of Doing Survey Research in Prison: Descriptions, Reflections, and Suggestions from the Field. *Qualitative Sociology Review* VII, č. 2, s. 45-63.
- ŠILER, V., 2017: Prostor pro spiritualitu. *Dingir* 20, č. 4, s. 123-125.
- ŠKODA, M., 2004: Islám ve věznicích jako významný podnět pro týmovou práci. *České vězeňství* 2004/6, s. 30-31.
- ŠŤASTNÝ, R. – MATULÍK, B., 2010: Diesel II. Brutální síla, podsvětí, kriminál, křesť. Autentický příběh, který ještě neskončil. Praha: Návrat domů, 128 s.
- THOMAS, J. – ZAITZOW, B. H., 2006: Conning or Conversion? The Role of Religion in Prison Coping. *The Prison Journal* 86, č. 2, s. 242-259.
- TÍŽIK, M., 2005: Vplyv právnej regulácie na rozvoj náboženského života v SR. *Sociológia* 37, č. 1, s. 59-89.
- TÍŽIK, M., 2011: Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku: zápasy o ideový charakter štátu a spoločnosti. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 423 s.
- UHLÍK, J., 1997: F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století. Praha: *České vězeňství* 2 (příloha časopisu), 145 s.
- VAN BAALEN, S., 2015: Islam in American Prisons. In: Smith, J. I. – Haddad, Y. Y. (eds.): *The Oxford Handbook of American Islam*. New York: Oxford University Press, s. s. 286-304.
- VÁNĚ, J. – DIRGA, L., 2016: The Religiosity Behind Bars: Forms of Inmate's Religiosity in the Czech Prison System. *Sociológia* 48, č. 6, s. 641-663.
- WALTERS-SLEYON, G., 2013: Studies on Religion and Recidivism: Focus on Roxbury, Dorchester, and Mattapan. *Trotter Review* 21, č. 1, s. 22-48.
- WILLISON, J. B. – BRAZZELL, D. – KIM, K., 2011: Faith-Based Corrections and Reentry Program: Advancing a Conceptual Framework for Research and Evaluation (final report) Washington: Urban Institute, Justice Policy Center, 40 s.